

Висновок спеціаліста: нові пропозиції, старі проблеми

Михайло Щербаковський

доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри кримінального процесу, криміналістики та експертології, Навчально-науковий інститут № 5

Харківського національного університету внутрішніх справ, м. Харків, Україна, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1990-1231>, e-mail: shcherbakovskyi@gmail.com

Розглянуто новий законопроект щодо висновку спеціаліста. Показано, що законодавча ініціатива необґрунтована, суперечить чинному законодавству, а її ухвалення призведе до появи недостовірного та недопустимого джерела доказів.

Ключові слова: спеціаліст; висновок спеціаліста; компетенція; допустимість.

Expert Conclusion: New Proposals, Old Problems

Mykhailo Shcherbakovskyi

The paper delves into a new draft law on expert conclusion. The author demonstrates that the legislative initiative is unreasonable, contradicts the current legislation, and its adoption will result in emergence of an unreliable and inadmissible source of evidence.

Keywords: specialist; expert conclusion; competence; admissibility.

21 серпня 2024 р. Верховна Рада прийняла в першому читанні зміни до Кримінального процесуального кодексу України (далі — КПК) «з метою оптимізації залучення спеціалістів під час досудового розслідування». Запропоновано ч. 4 ст. 71 КПК доповнити правами спеціаліста: «9) надавати довідки та висновки з питань, що належать до сфери його знань стосовно ідентифікації особи, зброї, наркотичних речовин, вибухотехнічних пристроїв, предметів, речовин і слідів вибуху, під час досудового розслідування злочинів»; ч. 2 ст. 99 КПК доповнити новим видом джерел доказів: «5) довідки, висновки спеціаліста»; ч. 3 ст. 214 КПК після слів «огляду місця події» доповнити словами «отримання довідки, висновку спеціаліста» [1].

Основна причина нововведень, як зазначено в Пояснювальній записці до законопроекту № 10075 — «значна завантаженість експертних установ і відсутність достатньої кількості експертів ..., що значно затягує строки проведення досудового розслідування». Тому ініціатори законопроекту вважають «цілком логічним є наділення спеціалістів повноваженнями на здійснення таких досліджень». За їхнім задумом, швидке на-

дання висновку спеціаліста має стати альтернативою висновку експерта, отримання якого займає занадто багато часу, а кількість таких експертів незначна.

Однак у бажанні зменшити терміни досудового розслідування, прагнення прискорити дослідження слідів правопорушення й припущення, що спеціаліст, на відміну від експерта, може швидше скласти висновок, ініціатори законопроекту залишили поза увагою безпосередньо пов'язані із висновком та довідкою спеціаліста процесуальні положення їх формування із позицій Закону України «Про судову експертизу» (далі — *профільний Закон*), чинного КПК, Кримінального кодексу України (далі — *КК*), положень судової експертології.

Компетенція спеціаліста. На відміну від експерта (ст. 7 профільного Закону [2], ст. 69 КПК [3]), у ст. 71 КПК не висуваються будь-які вимоги до освіти спеціаліста, рівня його знань, кваліфікації, відсутні вказівки на права та обов'язки, що загалом утворюють процесуальну та наукову компетенцію цього учасника кримінального провадження. Зазначені характеристики важливі не лише як підстави для залучення спеціаліста, провадження досліджень, а й оцінювання отри-

маних висновків та довідок. Відсутність в законопроекті визначення спеціальних знань та обмежень у використанні їх дає спеціалісту змогу вирішувати правові питання, що заборонено експерту (ст. 242 КПК [3]), відкриває шлях для залучення будь-яких фахівців для отримання «наукових» висновків.

Структура висновку спеціаліста. Згідно зі ст. 300 КПК надається «висновок спеціаліста, який має відповідати вимогам до висновку експерта» [3]. Тобто висновок спеціаліста має містити дані, регламентовані у ст. 101, 102 КПК [3]. Отже передбачено, а в законопроекті на це прямо вказано, що спеціаліст має провести дослідження, за результатами якого формулюється висновок. Оскільки процесуальна та наукова компетенція спеціаліста на відміну від компетенції експерта чітко не визначена, то не має чітких критеріїв розмежування висновку експерта та спеціаліста. Отже, можна констатувати, що висновок спеціаліста по суті те саме, що і висновок експерта.

Сутність висновку спеціаліста. Висновок спеціаліста є результатом дослідження наданих об'єктів. У законопроекті вказано об'єкти, щодо яких спеціаліст має проводити ідентифікаційні дослідження. Слід зазначити, що ідентифікаційні дослідження, які проводять у межах криміналістичних експертиз матеріалів та речовин, вибухотехнічної та портретної експертиз, є надзвичайно складними, передбачають установлення індивідуальної сукупності загальних та окремих ознак об'єктів, що порівнюються. Для здійснення таких досліджень експерт повинен мати достатній обсяг теоретичних знань із теорії ідентифікації, досвід експертної роботи, а для експертного виявлення ознак об'єктів використовують комплекс інструментальних методів аналізу щодо встановлення якісного та кількісного складу речовин. Для проведення ідентифікаційних досліджень різних об'єктів розробляються, апробуються, затверджуються та впроваджуються в експертну практику експертні методики, унесені до відповідного Реєстру Міністерства юстиції. Отже, проведення та-

ких досліджень спеціалістом має здійснюватися із застосуванням експертних методик. Проте відсутність чітких вимог до компетенції спеціаліста та його залучення в кримінальному провадженні може призвести до проведення досліджень за особистою «методикою», відомою тільки спеціалісту.

Процесуальний порядок формування висновку спеціаліста. Зазначені в законопроекті зброя, наркотичні речовини, вибухотехнічні пристрої, предмети, речовини і сліди вибуху, зовнішність особи, що підлягають дослідженню, є об'єктами криміналістичних експертиз, які відповідно до ст. 7 профільного Закону проводяться винятково державними спеціалізованими установами [2]. Запропоновані у КПК зміни стосуються дослідження зазначених об'єктів спеціалістом, діяльність якого формально відрізняється від експертної й тому вказана імперативна норма на нього не поширюється. Однак відповідно до ст. 298-4 КПК у разі незгоди з результатами висновку спеціаліста особа має право звернутися до дізнавача або прокурора з клопотанням про проведення експертизи [3]. Ця норма свідчить, що, по-перше, законодавець визнає, що дослідження спеціаліста та експерта по суті співпадають, по-друге, оскільки після спеціаліста залучається експерт, то експертне дослідження більш вагоме, ніж дослідження спеціаліста, тому що експерт може підтвердити або спростувати висновок спеціаліста.

Незважаючи на збіг змісту й суті висновків спеціаліста та експерта у відомчих нормативних інструкціях державних спеціалізованих установ, які здійснюють судово-експертну діяльність, не передбачено проведення досліджень із документом «Висновок спеціаліста». Отже, співробітники зазначених установ не можуть залучатися як спеціалісти для надання висновків, та й відсутність достатнього кількості експертів є однією з підстав законопроекту. Знову ж виникає питання: де шукати спеціалістів, які можуть проводити винятково специфічні експертні дослідження?

У зв'язку з невизначеністю компетенції спеціаліста незрозуміло, які питання виходять за межі його спеціальних знань; чи може він вирішувати правові питання, залучити іншого спеціаліста для допомоги в наданні висновку; застосовувати руйнівні методи без згоди ініціатора, знищувати об'єкти повністю; вимагати додаткові матеріали для дослідження; якщо після дослідження спеціаліста може залучатися експерт, то допустиме суміщення однією особою функцій різних процесуальних суб'єктів тощо. Усі зазначені питання набувають ще більшого значення у зв'язку з можливістю надання висновку спеціаліста до початку досудового розслідування.

Кримінально-правовий аспект залучення спеціаліста. На відміну від експерта, не передбачено кримінально-правові заходи, спрямовані на заборону втручання сторонніх осіб в діяльність спеціаліста та їх відповідальність за ці дії (ст. 343 КК), а також відповідальність особи, яка пропонує або дає неправомірну вигоду спеціалісту (ст. 368-4 КК). Відсутня кримінальна відповідальність спеціаліста за зловживання своїми повноваженнями (ст. 365-2 КК), за надання завідомо неправдивої довідки (ст. 384 КК), за відмову від надання висновку або довідки (ст. 385 КК) [4].

На підставі зазначеного вище можна стверджувати про недоцільність остаточної ухвали законопроекту щодо висновку та довідки спеціаліста в наявній редакції. Прагнення законодавців забезпечити більш

ефективне, справедливе та оперативне функціонування правоохоронних органів, швидке отримання необхідних для розслідування фактичних даних у формі висновку спеціаліста неминуче призведе до зниження якості досліджень, отримання необґрунтованих сумнівних результатів та, як наслідок, — формування недостовірного та недопустимого джерела доказів, який підмінює висновок експерта.

Перелік джерел посилання

1. Проект закону про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України з метою оптимізації залучення спеціалістів під час досудового розслідування від 20.09.2023 р. № 10075. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/bills/card/42822> (дата звернення: 07.09.2024).
2. Про судову експертизу : Закон України від 25.02.1994 р. № 4038-XII (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text> (дата звернення: 27.12.2023).
3. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 05.11.2023).
4. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 01.12.2023).